

ULUSLARARASI SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA EKSENİNDE TÜRKİYE'DEKİ KURUMSAL DEĞİŞİMLERE BİR BAKIŞ

Derya ALTUNBAŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

ABSTRACT

In this study, it is examined that Sustainable Development approach to its emerge and progress in the perspective of institutional and progress of environmental problems. Especially, Sustainable Development caused to changing in the World and also Turkey's institutional perspective between 1972 and 1992. National and International legal and organizational steps are explained in this article. The progress of Sustainable Development approach is examined to parallel with World's progress and Turkey's National Development Plans.

Key Words: *Environmental Management, Environmental Organizations, Environmental Problems, Sustainable Development*

GİRİŞ

Hızla artan dünya nüfusu ve doğal çevrenin yok edilmesi tehlikesi, uluslararası ortamda çevre kirliliğinin çözümüne ilişkin artan endişeler ulusları çözüm yolunda örgütlenmeye yönlendirmiştir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulusların gündeminde sürdürülebilir kalkınma kavramı yer almaya başlamıştır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı iki kısımda ele alınabilir. Birinci kısımda 'ihtiyaçlar', ikinci kısımda ise çevrenin günümüzde ve gelecekteki talepleri karşılayabilme gücüne teknolojiyen kaynaklanan 'sınırlamalar' bulunmaktadır. Diğer bir deyişle sürdürülebilir kalkınma, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların akılcı bir şekilde yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak yaklaşımıdır. Böyle bir yaklaşım kalkınmanın her aşamasında küresel

anlamda ekonomik ve sosyal politikaların çevre politikaları ile birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma; toplum için düşünüldüğünde sosyal, ekonomik, kültürel ve doğal kaynaklar kapsamında düşünüldüğünde ise ekolojik açıdan önem kazanmaktadır.

Çevre sorunlarına ilişkin faaliyetler her ne kadar önceki yıllarda mevcut olsalar da, küresel ölçekte sürdürülebilir kalkınma yolunda çevre koruma ve kalkınma bütünlüklü biçimde ilk defa 1971 yılında İsviçre'nin Founex şehrinde yapılan bir uzmanlar panelinde ele alınmıştır. Toplantı sonrası yayınlanan raporda çevre ile ilgili ilginin, sanayileşmiş ülkelerin üretim ve tüketim yapısından kaynaklandığını ancak dünyadaki çevre sorunlarının yoksulluğun ve az gelişmişliğin de bir sonucu olduğundan söz edilmektedir¹. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını oluşturan bu sonuç, 1972'de Stockholm'de gerçekleştirilen 'İnsan ve Çevre' konferansına birçok gelişmekte olan ülkenin katılmasına sebep olmuştur.

1. DÜNYA'DA DEĞİŞİM SÜRECİ

1.a. 1972 Stockholm Konferansı Sonrası Değişimler

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımında bir başlangıç olarak kabul edilen 1972 Stockholm Konferansı'nda insan yerleşimlerinin planlanmasına ve yönetiminden çevre kirliliğinin tespiti ve kontrolüne aynı zamanda devletlerin küresel kirlilikle uğraşmadaki yetersizlikleri, endüstrileşmiş ülkelerin diğer ülkelerle arasındaki kalkınma ilişkilerinden, çevrenin önemine kadar çeşitli konular ele alınmıştır. İlk kez 1972 yılında Stockholm Çevre Konferansında Genel Sekreter Maurice Strong'un kullandığı 'çevreyi dışlamayan kalkınma' yerel kaynaklardan adaletli bir biçimde yararlanmayı öngören bir kalkınma stratejisi terimi, 1974 Cocoyos Bildirgesi ile daha da genişletilmiş; her ekonomik sistemin özgün kaynaklarının değerlendirilebilmesi amacıyla eğitim ve örgütlenme etkinliklerinde halka yardımcı olunmasını da içine almıştır². 1972 Stockholm Çevre ve İnsan Konferansı çevreye ilişkin konuların siyaset ve ideoloji ile ilgili olduklarını gösteren önemli bir aşamadır³. Bu bakımdan, teknolojik çözümlerle sorunların üstesinden gelinileceği yaklaşımı ile sonuçlanmasının eleştirilerle karşılaşmasına rağmen konferans gerek uluslararası gerekse bölgesel örgütlenmelerin gerçekleştirilmesi bakımından pek çok gelişmeyi hazırlamıştır.

Öncelikle Birleşmiş Milletler Çevre Programı Organizasyonu'nun (UNEP) kurulmasına temel oluşturmuştur. Günümüzde uluslararası kuruluşlara ve Birleşmiş Milletler sistemine bakıldığında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın

¹ Sohbet Karbuş, 'Sürdürülebilir Kalkınmanın Zaman Yolculuğu' *İktisat*, (Yıl 17, 198, 2002), ss.9

² Ruşen Keleş ve Can Hamamcı, *Çevrebilim*, (Ankara: İmge Kitapevi, 1993), ss.139

³ Ruşen Keleş, 'Çevre ve Siyaset', *İnsan Çevre Toplum*, (İmge Yayını No.46, 1992), ss.152

(UNDP), Gıda Tarım Teşkilatının (FAO), NATO, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Avrupa Konseyi, Uluslararası Ticaret Örgütü, IMF, Dünya Bankası gibi çok sayıda örgütlenmenin çevre konusunda etkinliği gözlenmektedir. Avrupa Topluluğu ise çevre konusunda 1972 yılında harekete geçerek, kirlilik konusunda asgari standartlar getirerek kirlenmeyi sınırlamak amacıyla birbirini izleyen dört eylem planı ile 200 dolayındaki hukuki metni kabul ederek bir mevzuat meydana getirmiştir. İlk defa birden fazla ülkede aynı anda başlayan bir program niteliğinde olan Avrupa Çevre Eylem Programı 1973 yılında uygulamaya konulur⁴.

Sürdürülebilir kalkınma yolunda, insan yerleşmelerinin çevre ile bağlantısının kurulmasını amaç edinen ilk HABİTAT toplantısı 1976 yılında Kanada Vancouver'da gerçekleşmiştir. Toplantı yerleşme sorunlarının önemini dünyanın gündemine getirmekte çok etkili bir işlev görmüştür. Bununla birlikte temel kabulleri olan; sorunlara temel ihtiyaçlar açısından yaklaşma, çözümleri devlet eliyle gerçekleştirilen yada devlet öncülüğündeki eylemlerde arama ve dünyada gelişmekte olan yeni işbölümünün Kuzey- Güney çelişmesini azaltacağı yönündeki iyimser yorumun 1976'dan günümüze geçerliliğini koruyamadığı anlaşılmaktadır⁵. Bu saptamadan yola çıkarak Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 20 yıl sonra İstanbul'da dünyada sürdürülebilir bir yerleşme sistemi oluşturmak ve herkese yeterli konut sağlanması konularında küresel bir eylem planı oluşturmak amacıyla HABİTATII Konferansı toplanacaktır. 1980'de Dünya Koruma Birliği- *World Conservation Union* (WCU) tarafından sürdürülebilir kalkınmanın hedeflendiği bir strateji programı yayınlanmıştır. Eşitsizliklerin giderilmesinin amaçlandığı, daha dinamik ve düzeyli bir dünya ekonomisinin hedef olarak belirlendiği program ekonomik kalkınmanın artırılmasını ve yoksulluğun giderilmesini amaçlayan yeni bir kalkınma stratejisini ortaya koymaktadır⁶.

1983 Yılı BM Genel Kurulu'nda Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Başkanı Gro Harlem Brundtland tarafından açıklanan 'Ortak Geleceğimiz' raporu 1987 yılında yayınlanmıştır. Rapordaki temel kaygı çevre ile kalkınmanın uyumsuzluğu ve çevrenin kalkınma uğruna feda edilmesidir. Kalkınmanın sürdürülebilirliği, çevrenin ekonomik gelişmenin kaynağı ve sınırı olduğu düşüncesinin benimsenmesine bağlıdır. Kalkınma sürdükçe, bunu sağlayan doğal kaynak bileşiminde de değişimler beklenmelidir ancak teknoloji alternatifleri mutlaka yaratacağı görüşü hakimdir⁷. Ekonomik büyümenin durdurulmasının gerekli olmadığı görüşünden hareket eden sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, az gelişmişlik ve yoksulluk sorunları ancak geli-

⁴ T.Ç.V., Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı, (Ankara: Türkiye Çevre Vakfı, 2001), ss.33

⁵ İlhan Tekeli, *Habitat II Konferansı Yazıları*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, 1996), ss.16

⁶ Karbuç, *Sürdürülebilir...*, ss.10

⁷ Mahir Fisunoğlu, 'Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomi' *Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı*, (TÇSV Yayını, 1989), ss.39

şen ülkelerin geniş bir şekilde rol aldığı ve geniş bir fayda sağladığı yeni bir büyüme dönemi olmaksızın çözülemez görüşünü savunmaktadır. Devletlerin almak zorunda oldukları yönü işaret ederek ticaret, finans ve yardım faaliyetlerinin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini belirterek hiçbir ülkenin diğer ülkelerden soyutlanarak kalkınamayacağını ileri sürmektedir. Ayrıca Dünya Bankası'nın liderlik rolünün sürdürülebilir kalkınma açısından önemi üzerinde durmaktadır.

Dünya Bankası 1987'de Washington'da Dünya Kaynakları Enstitüsünde konuşan Dünya Bankası Başkanı Barber Conable 'Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun raporundaki görüşlere uygun olarak, yeni bir ekonomik büyüme çağının imkan dahilinde olduğunu ve bunun da çevremizdeki kaynakların sürdürülebilmesine ve genişletilmesine bağlı bulunduğunu biliyoruz' demektedir⁸. Bu ifadeler Dünya Bankasının o günden itibaren çevreye önem veren yeni politikasının da bir görüntüsü olarak yorumlanabilir.

1984 yılında Penang Tüketiciler Birliğinin düzenlediği Üçüncü Dünya: Kalkınma mı yoksa Kriz mi? adlı uluslararası konferansın sonucunda Üçüncü Dünya Ağı-Third World Network adındaki örgütlenme oluşturulmuştur. Üçüncü Dünya ülkelerinin çevre ve kalkınma konuları ile gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini tüm dünya ülkelerine tanıtmak amacıyla olan bir örgütlenmedir⁹. Gelişmekte olan ülkeler bu tür bir örgütlenme ile tanıtım yaparlarken OECD ülkeleri de yakın bir dönemde çevre ve ekonomi hakkında uluslararası bir konferans düzenleyerek artık bu iki kavramın beraberce ele alınarak değerlendirilmesi gerektiğini önemle belirtmekteydi. OECD çevre yaklaşımı bir kalkınmanın küresel olarak yayılmasını sağlamak amacıyla aşağıdaki ilkeleri benimsemektedir¹⁰.

- Üye ülkelerdeki çalışma ve yaşam standartlarını yükseltmek ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı en üst düzeyde başarmak, böylece de dünya ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak,
- Ekonomik büyüme amacına, üye olan ülkeler kadar üye olmayan ülkelerin de büyüme süreçlerinde katkıda bulunmak,
- Dünya ticaretinde çok taraflı olarak ve ayrımcılık yapmamak temelinde uluslararası sorumluluklar çerçevesinde genişlemeye katkıda bulunmaktır.

⁸ Engin Ural, 'Çevre Alanında Uluslararası Gelişmeler', *Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı*, (TÇSV Yayını, 1989), ss.223

⁹ Karbuz, *Sürdürülebilir...*, ss.13

¹⁰ OECD, *Working Together Towards Sustainable Development*, (France: OECD Publication Service, 2002), ss.2

1.b. 1992 Rio Konferansı Sonrası Değişimler

1992 deki Rio toplantısında, ülkelerin dünya çapındaki faaliyetlerinin çevre sorunları nedeniyle daha tedbirli yaklaşımlarla biçimlendirilmesinin zorunlu olduğu bir noktaya ulaşıldığı uyarısı yapılmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma yolundaki ikinci önemli dönüm noktası olan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCED), atılan en önemli adım ise doğal kaynakları daha verimli kullanarak yerleşim yerlerinin daha iyi yönetilmesini ve ortak küresel çıkarların korunarak yeryüzündeki yaşam kalitesinin artırılmasını hedefleyen hareket planı Gündem21 olarak örgütlenmiştir.

179 ülkeden 117 Devlet Başkanının katıldığı ve dünya zirvesi olarak bilinen Rio' da toplanan Konferans bildirgesinde 27 ilke yer almış olup başlangıç hükümlerinde Stockholm Konferansı'nın ilkelerine bağlı kalındığı ve bunları gerçekleştirmek için devletler, toplumlar ve insanlar arasında olmak üzere her düzeyde işbirliği kurmak amacı taşındığı, insanların yuvası sayılan dünyayı ve herkesin ortak çıkarını koruyacak bir çevre-kalkınma dizgesi üzerinde uzlaşılması gereği vurgulanmıştır¹¹. Stockholm'den Rio'ya en önemli değişiklik şudur: Stockholm'deki kirlilik ve yenilene-meyen kaynakların tüketimi konusunda 'sorun kaynaklı' bir yaklaşım geliştirilirken; Rio'da doğal kaynaklara dayalı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ile insan kaynak-larının geliştirilmesini benimseyen entegre bir yaklaşım seçilmiştir¹².

26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Güney Afrika, Johannesburg' ta 'BM Çevre ve Kalkınma Konferansı Kararlarında On yıllık İlerleme ve Gelişme' konulu Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde ise, 1992 BM Çevre ve Kalkınma Kon-feransı kararlarının uygulama aşamalarında daha etkili sürdürülebilir kalkınma stratejilerini oluşturmak amaçlanmaktadır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Çevre Ba-kanlığı ve UNDP temsilcilerinin oluşturduğu koordinasyon grubu ile RIO+10 hazırlık sürecine katılmıştır. Türkiye tarafından sürdürülebilir kalkınma zirvesi için; yöne-tim, iş ve endüstri, yoksulluğun azaltılması, bilgi ve iletişim, biyolojik çeşitliliğin korunması ve iklim değişiklikleri konuları belirlenmiştir¹³. 2002 Johannesburg Kon-feransında, yoksullukla mücadele ve bu amaçla yapılacak küresel eylem, doğal kay-nakların kullanımı yoksulluk ile çevre arasındaki bağlantılar irdelenmektedir¹⁴. 'Binyılın Kalkınma Hedefleri' doğrultusunda sürdürülebilir kalkınma amaçlarının belirlenmesi ve eyleme dönüştürülmesi hedeflerinde anlaşma sağlanmıştır. Bu a-maçla geçiş ekonomilerine sahip ülkelerde, Birleşmiş Milletler Sosyal ve Ekonomik

¹¹ Keleş, *ÇevreBilim...*, ss.157

¹² Mahir Fıstınoğlu, 'Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomi', *Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması*, (T.C.V, 1997), ss.15

¹³ TÜBİTAK, *Sürdürülebilir Kalkınma için Bilgi ve İletişim Çalıştayı*, (Ankara: TÜBİTAK-MAM EŞÇAE Yayını, 2002), ss.3

¹⁴ U.N-DESA, *Governance for World Summit Sustainable Development Implementation in Countries with Economies in Transition Workshop Report*, (İstanbul: United Nations, 2003), ss.4

İşlerden Sorumlu Bölüm (UN/DESA) tarafından belli aralıklarla toplantılar yapılmaktadır. 2003 yılında İstanbul'da yapılan toplantıda; bir önceki yıl Atina'da yapılan toplantı sonuçlarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Özellikle geçiş ekonomilerine sahip ülkeler için tasarlanan toplantıdaki eğilim şöyledir¹⁵.

- Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi sonuçlarının yerine getirilme aşamaları raporlanır.
- Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi sonuçları doğrultusunda belirlenen ulusal düzeydeki öncelikler tanımlanır.
- Kurumsal düzenlemeler, hükümet ve kamu yönetimi reformları ve sürdürülebilir kalkınma için ulusal stratejiler, karar almada sivil toplumun rolünün artırılması, kapasite oluşturma gerekliliği vurgulanır.
- Gündem 21 tarafından yapılan çalışmaların ulusal ve bölge düzeyindeki sonuçlarında beklenen ilerlemeleri kaydedenler ile ulusal deneyimlerin, bölgesel işbirliğini ilerletmektir.

2. ÖRGÜTLER SÖZLEŞMELER VE TÜRKİYE

Çevre sorunlarının artması, çevrebilimsel dengenin hızla bozulması, yerel eylem ve sorunları kolayca uluslararası topluluğu ilgilendirecek etkileyecek boyuta ulaşmıştır. Bu gelişme ise çevrenin uluslararası politikanın ve örgütlerin gündemine girmesiyle sonuçlanmıştır¹⁶. OECD, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Besin ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Sağlık Örgütü gibi bölgesel örgütler ve uzmanlık kurumları çevre sorunlarının çözülmesi amacıyla uluslararası politikalar geliştirmektedirler. Türkiye'de merkezi hükümet kurumları başlığında; Avrupa Konseyi'nin Ankara'da bulunan temsilciliğinden, Akdeniz Teknik Çevre Yardım Programı (Mediterranean Environmental Technical Assistant Program-METAP), Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nation Development Program-UNDP), Japon Sanayi Ortaklık Şirketi'nden (Japan Industrial Cooperation Agency-JICA) ve Dünya Bankası'ndan çevre sorunları ile ilgili yatırımlarda destek görmektedir¹⁷.

Türkiye'nin çevre konusundaki uluslararası sözleşme ve protokollerden 17 ayrı sözleşmeyi onaylamış olduğu bilinmekte ve Türkiye'nin bu duyarlılığı 1999 OECD çevresel başarı raporuna yansımaktadır¹⁸. Türkiye 1980 yılında Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunmasına Ait Barselona Sözleşmesini, 1990'da Ozon Tabakasının

¹⁵ U.N-DESA, *Governance...*, ss.7

¹⁶ Can Hamamcı, 'Çevrenin Uluslararası Boyutları' *İnsan Çevre Toplum*, (İmge Yayını No.46, 1992), ss.284

¹⁷ Kerem Okumuş, *Turkey's Environment*, (Hungary: REC-CEE, 2002), ss.49

¹⁸ Ahmet Sandal, 'Küresel Çevre Sorunlarının Çözümünde Merkezi ve Yerel Yönetimlerin Yeri ve Önemi', *Yerel Yönetim ve Denetim*, (Cilt 8, Sayı 6, 2003), ss.21

Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesini, 1996 yılında ise Biyoçeşitliliğin Korunması Sözleşmesini onaylamıştır ve 1992 Rio Sözleşmesi (İklim Değişikliği Hakkında) 1997 Kyoto Protokolü (İklim Değişikliği Hakkında) ve 1998 Aarhus Sözleşmesi dışında kalan, çevre konusundaki tüm önemli protokolleri ve sözleşmeleri ve bu sözleşmelerin TBMM tarafından onaylanmasını da sağlamıştır¹⁹. Örgütlenme yönünden de Türkiye uluslararası etkinliklerde bulunmaktadır. Çevre Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü (UNDP)'nin birlikte çalışmaları Johannesburg Dünya Zirvesi için başlatılan ulusal hazırlıkların koordinasyonu ve UNDP'nin ortaklaşa yürüttüğü Ulusal Çevre ve Kalkınma Programı çerçevesinde oluşturulan Proje Koordinasyon Birimi tarafından sağlanmaktadır²⁰. UNDP-Türkiye 1992 yılından itibaren günümüze kadar,

- Türkiye'de çevresel kurumsal yapılanma ve yönetim ulusal programı başlıklı T.C Hükümeti ile işbirliği,
- Küçük Hibeler programı (GEF) aracılığıyla, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini desteklemek,
- Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bölgesinde entegre bölgesel kalkınmanın güçlendirilmesi ve sosyo -ekonomik farklılıkların azaltılması,
- GAP Bölgesel Çevre Yönetimi çalışması,
- Adıyaman'da Eko-Kent Planlaması ve Yerel Gündem21,
- Batman'da Sürdürülebilir Kentsel Yaşam ve Toplumsal Kalkınma Programları,
- Küçük yerleşimlerde belediye atık suyunun yeniden kullanımı,

konulu projelerin yürütülmesinde koordinasyon görevi üstlenmektedir. Bu çalışmalar sonucunda sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini desteklemekte ve sürdürülebilir kalkınmada insan boyutuna odaklanılmasını sağlamaktadır.

Avrupa Birliği yönünden Türkiye'nin uluslararası çerçevede yükümlülüklere sahip olduğu görülmektedir. Türkiye, Avrupa Birliği ile arasında gerçekleştirdiği Gümrük Birliği çerçevesinde imzaladığı 6 Mart 1995-1/95 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı'nın 8-11. maddeleri uyarınca, ticarete teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin topluluk araçlarını diğer bir ifadeyle, standardizasyon, ölçüm, kalibrasyon, kalite, akreditasyon, test ve belgelendirme konusundaki topluluk mevzuatını kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 5 yıl içinde iç mevzuatına dahil edecektir. Böylece bu mevzuat kapsamındaki ürünler, ülkemizde de AB sistemine paralel bir şekilde uygunluk değerlendirme usullerinden geçerek belgelendirilecektir²¹. Dolayısıyla, ihraç ettiğimiz sanayi ürünleri için üretim esnasında AB'nin yasa,

¹⁹ Sandal, *Küresel...*, ss.22

²⁰ TÜBİTAK, *Sürdürülebilir...*, ss.3

²¹ Cemil Ertuğrul, 'Gündem 2000 Çerçevesinde AB Ortak Tarım Politikasının Yeniden Yapılandırılması ve Türkiye', *Planlama Dergisi*, (DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı, Özel Sayı), ss.295-307

tüzük, standartlarına uyma zorunluluğu getirilmektedir. Üretim sürecindeki çevre koruma önlemlerinin yetersizliği, üretim girdilerinin çevre dostu olmaması, ambalajlama, depolama ve taşıma süreçlerindeki olası çevre sorunları tüketim ve tüketim süreçlerinde oluşan atıkların çevre sorunları yaratma olasılığı uluslar tarafından yapılacak ticarete kabul edecekleri kısıtlamaları getirebilecektir.

1994 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü; ticaret, çevre ve kalkınma konularında bağlantı kuran bir örgütlenmedir. 120'nin üzerinde taraf ülkeyi kapsayan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması ile kurumlaşmıştır. Uruguay Raundu Nihai Senedi olarak da adlandırılan 28 metinden oluşan anlaşma, uzlaşma ve bakanlar kurulu kararları Dünya Ticaret Örgütü Kurulu Anlaşmasıdır²². 2001 yılında Katar'ın başkenti Doha'da gerçekleştirilen Dünya Ticaret Örgütü 4. Bakanlar Konferansı sonunda 142 ülke tarafından imzalanan Doha Bakanlar Deklerasyonu'yla 1 Ocak 2005'e kadar tamamlanması planlanan yeni çok taraflı ticaret müzakereleri-Doha Kalkınma Raundu başlatılmıştır²³. Böylelikle, müzakerelerin tamamlanması planlanan tarih olan 2005'e kadar tarım, ticaret, sanayi ürünlerinde uluslararası pazara giriş gibi konular için Türkiye ve Dünya Ticaret Örgütü müzakerelerinin de sonuçlandırılması gerekmektedir. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, izlenmeye alınarak bu süreçteki sorunların çözümlerini Dünya Ticaret Örgütü'ne devretmiş görünmektedir. Uluslar, aralarındaki farklı sorunlar ve gelişmişlik düzeylerine karşın çevre sorunları ile mücadelede ancak küresel ölçekte bir uzlaşma ile yenik düşmeyeceklerini fark ederek örgütsel olarak uluslararası çözümler üretmeye çalışmaktadır.

3. TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA SÜRECİ

Türkiye'de çevre konusunda ulusal politikalar geliştirilmesi gereği ilk defa 1972 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansından sonra ortaya çıkmıştır. Türkiye'de çevre ve çevrenin korunması ile ilgili başta Anayasa olmak üzere, çok sayıda yasa tüzük ve yönetmelik yürürlükte bulunmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde genellikle çok taraflı veya ikili anlaşmalar şeklinde çevreye yönelik düzenlemeler mevcuttur. Bu düzenlemeler bütün dünyayı ilgilendiren, bölgesel veya birkaç ülkenin taraf olduğu kapsamda olabilmektedirler.

1982 Anayasasının kabulü ile çevre koruması kavramı ilk defa Anayasaya girmiştir²⁴. Genel olarak Türk Çevre Politikası'nın temel ilkelerini belirleyen 1982

²² Sıtkı Yürekli, 'GATT ve Çevre İlişkisi Üzerine Fikri Mülkiyet Hakları ve Çevre Korunması Bağlamında Bir Değerlendirme', *GATT ve Çevre*, (TÇV Yayını, 1995), ss.59

²³ Detay bkz., <http://www.foreigntrade.gov.tr/ani/DTO/CANCUNTURKIYEDEGER.htm>

²⁴ Sevim Budak, *Avrupa Birliği ve Türkiye Çevre Politikası*, (İstanbul: Böke Yayınları, 2000), ss.36

Anayasası'nda çevrenin sağlıklı ve dengeli olmasından söz edilmekle beraber, ideal çevrenin nasıl olması gerektiği veya hangi unsurların çevreye dahil olduğuna ilişkin düzenlemede bulunulmamaktadır. Dolayısıyla, çevrenin hukuken korunan alanı anayasal olarak belirlenmediği gibi Sürdürülebilir Kalkınma ilkesinin de 1982 Anayasasında açıkça ifade edilmediği görülmektedir²⁵.

1983 yılında çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu ile çevrenin korunması, kirliliğin önlenmesi ortak sorumluluk yaklaşımlarının belirtildiği Anayasanın 56.maddesini geliştirmek, çevre kaynaklarının optimum bir şekilde kullanılmasını sağlamak ve endüstrileşmeye engel olmamak gibi temel amaçlar belirlenmektedir²⁶.

2001 yılı ortalarında Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gündemindedir. Bu tasarı ile getirilmesi düşünülen değişiklikler arasında kanunun birinci maddesinin 'Bu kanunun amacı, bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesini sağlamaktır.' şeklinde değiştirilmesi de yer almaktadır. Yine 3.maddede düzenlenen çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesine ilişkin genel ilkelerin arasına (b) bendi ile arazi ve kaynak kullanım kararlarını veren ve proje değerlendirmesi yapan yetkili kuruluşlar, sürdürülebilir kalkınma ilkesini ve karar verme süreçlerinde toplumun bütün kesimlerinin ihtiyaçlarını gözetirler şeklinde bir ibare konmaktadır²⁷.

3.a. Ulusal Kalkınma Planları

Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma politikalarının zaman içindeki gelişimi Devlet Planlama Teşkilatı tarafından beş yılda bir hazırlanmakta olan Kalkınma Planlarından izlenebilmektedir.

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ve 1968-1972 yılları arasındaki İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında çevreye ilişkin özel hükümlere rastlanmamaktadır. Kalkınma konusu; Birinci Beş Yıllık Planda 'Sosyal Kalkınma ve Gelişme' ile 'Tarım ve Endüstriyel Üretim' bölümlerinde bulunmaktadır. İkinci Beş Yıllık Planda ise Bölgesel Kalkınma; kentleşme sorunları, konut sorunları ve sağlık politikalarına uygun kentleşme stratejileri gibi bölümler de çevre ve sürdürülebilirlik değerlendirmesinden uzaktır.

Çevre kavramının uluslararası çalışmalarla ve buna bağlı ulusal örgütlenmelerle birlikte kalkınma stratejilerine ancak 1970'li yıllarda yerleştiği görülmür. Gerçekten

²⁵ Gülün Eğeli, *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Sorunları*, (Ankara: TÇV Yayını, 1996), ss.76-77

²⁶ Ruşen Keleş, 'Kentleşme ve Çevre Politikaları', *Şehirleşme ve Çevre Konferansı*, (1987), ss.78

²⁷ TÇV, *AB'de ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı*, (Ankara: TÇV Yayını, 2001), ss.99

de küresel anlamdaki çevre koruma eğilimlerinin de yansımaları olarak Türkiye’de ilk defa 3. Beş Yıllık Kalkınma Planında ele alınmaktadır. 1973-1977 yıllarını içeren planda uluslararası 1972 Stockholm Konferansından sonra Türkiye’de çevre bilincinin gelişmeye başlamasının bir göstergesi olarak, kalkınma planlarında ilk kez çevre sorunlarına ayrı bir yer verilmiştir²⁸. Çevre hakkı ve gelecek nesillerin yaşama haklarını kavrayan ve de çevre politikalarının sanayileşme ile kalkınma politikalarını engellememesi gereği üzerinde duran bütüncül politikalar 1973 yılından sonra geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu döneme ait örgütsel değişimler çeşitli bakanlıklarda çevre ile ilgili birimlerin kurulması şeklinde belirlenmektedir. Öncelikle Devlet Planlama Teşkilatında bakanlıklar arası eşgüdüm sağlamak görevini ve Çevre Sorunları Daimi Danışma Kurulu kurma görevini üstlenen Çevre Sorunları Özel İhtisas Komisyonu oluşturulmuştur²⁹.

Sürdürülebilir kalkınma ilkesinin yerine getirilmesi öncelikle çevre değerlerinin nicelik ve niteliklerinin tespit edilerek toplanması, sınıflandırılmasıyla mümkün olabilecektir. Bu amaçla, uluslararası düzeyde çevre değerlerinin ve istatistiklerin ortak bir karakter altında toplanması için BM Genel Sekreterliği tarafından bu dönemde başlatılan çalışma Türkiye’de de paralel bir çalışmaya temel oluşturmuştur. 19 Aralık 1978 tarih ve 16494 sayılı resmi gazetede yayınlanan ‘1979 Yılı Programı’nda Türkiye için bir çevre kirlilik envanterinin oluşturulması prensip olarak kabul edilmiş ancak bu kararname çerçevesinde çevre durum raporlarının hazırlanması ve çevre envanterlerinin oluşturulması 1991 tarihinde Çevre Bakanlığı bünyesinde Çevre Envanter Dairesi kurulduktan sonra gündeme gelebilmiştir³⁰. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu(TÜBİTAK) bünyesinde bir araştırma birimi kurulmuştur. Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı su ürünleri bünyesinde iç suların ve denizlerin kirlenmesi ile ilgilenen bir çevre araştırma birimi kurulmuştur. Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nda da bu dönemde daire ve şube müdürlükleri düzeyinde kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirmişlerdir³¹. Bütüncül bir yaklaşımdan uzak olması sebebiyle bu tür bir çevre ve kalkınma anlayışı örgütlenmede politika geliştirecek, uygulayıcı birimleri koordine edecek ve denetim görevini yerine getirecek yetkilerin nerede olması gerektiği konularında da henüz başlangıç aşamasındadır.1972-1977 yılları Türkiye’de çevre politikası geliştirilmenin kurumsal yünden yeniden yapılandırma gerekliliğinin anlaşıldığı yıllardır.

²⁸ Egeli, *Avrupa...*, ss.89-94

²⁹ Zeynep Arat, ‘Çevre Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi’,*Türkiye’de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu*, (2000), ss.167

³⁰ Çevre Bakanlığı, *Çevre ve Çevre Bakanlığı*, (Ankara: Yeşil Seri, 1993), ss.35

³¹ Arat, *Çevre Koruma...*, ss.168-169

1978'de çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulama konusunda üst düzeyde etkin bir eşgüdüm ve yönetim görevini sağlamak amacıyla Başbakanlık Çevre Örgütü kuruldu. Müsteşarlık ve Yüksek Çevre Kurulundan oluşan örgüt Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Programı döneminde Devlet Bakanlığına bağlı Mahalli Çevre Kurulları'na doğrudan ilişkilendirilecek biçimde Çevre Genel Müdürlüğü olarak yeniden kurulmuştur³².

1979-1983 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine ait uluslararası, bölgesel, yasal düzenlemeler için adımlar atılmaya başlanmıştır. Plan, çevre konusunda önleyici politikaların esas alınmasını kabul ederek, temel yaklaşım olarak sanayileşme, tarımda modernleşme ve şehirleşme sürecinde çevrenin de dikkate alınmasını öngörmektedir³³.

1985-1989 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma programı dönemi yerleşme ve çevre bağlantılı İmar Kanunu, Kıyı Kanunu Uygulama Yönetmeliği gibi pek çok yasanın ve düzenlemenin gerçekleştiği ayrıca çevre kirliliği ile mücadelede uluslararası görüşmelerin de başlamış olduğu bir dönemdir Örneğin 1986 Çernobil Nükleer santral kazası erken uyarı sistemi projesinin başlamasına neden olmuştur³⁴.

Amaç sadece kirliliğin ortadan kaldırılması değil, kaynakların gelecek kuşaklara aktarımının da sağlanmasıdır. Kuşkusuz bu gelişmeyi belirleyen en önemli etken küresel olarak, sosyal ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kullanılan kaynakların hızla ve geri dönülmez bir şekilde tahrip edildiğinin kavranması gerçeği bulunmaktadır. Dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık aşamalarından başlayarak, bir anlayış değişikliği olmaya başladığı görülmektedir. 1991 yılında çevrenin geliştirilmesi, korunması ve kirliliğin önlenmesi amacıyla 443 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile kurulan Çevre Bakanlığı, çevre politikaları ve stratejilerini belirlemek, çevresel faaliyetlerin yerel, ulusal, uluslar arası düzeylerde koordinasyonunu sağlamak, çevreyle ilgili bilgi toplamak, izinleri ve eğitim faaliyetlerini düzenlemek görevlerini yerine getirmektedir³⁵.

1992 yılında gerçekleştirilen Rio zirvesinde ağırlıklı biçimde ele alınan sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen yaklaşım, ilk kez 1990-1994 dönemini kapsayan 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda benimsenmeye başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramına dayanan, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik

³² IULA, *Yerel Yönetimler ve Çevre*, (İstanbul: IULA-EMME, 1995), ss.28

³³ Nesrin Algan, *Türkiye'de Devlet Politikaları Bağlamında Çevre ve Çevre Korumanın Tarihine Kısa bir Bakış, Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu*, (2000), ss.227

³⁴ Arat, *Çevre Koruma...*, ss.170

³⁵ Refet Erim, *Çevre İle İlgili Hukuksal Düzenlemeler, Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu*, (2000), ss.177

kalkınmaya imkan verebilecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak planın temel ilkelerini oluşturmaktadır. Çevre Bakanlığı 1991 yılında 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde kurulmuş ve Özel Çevre Koruma Müdürlükleri de altı ilde merkeze bağlı müdürlükler olarak yapılandırılmıştır. Türkiye, Rio zirvesinde benimsenen Gündem21 oluşumunu yine 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde benimsemektedir³⁶.

1996-2000 döneminde ise bu kez 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı bulunmaktadır. Sadece çevre değil bütün sektörlerdeki ulusal politikaları içeren kalkınma planlarından da sorumlu olan bu plan sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ve toplumsal politikalarla çevre politikalarını uyumlaştırarak uluslararası anlaşmalarla bağlılığı, toplumsal uzlaşma ve kitlesel katılımları desteklemeyi ilke edinmekte ve değerlerin ve eylemlerin rehabilitasyonu ile toplumsal, kurumsal ve hukuksal yapılarda reformu öngörmektedir³⁷. Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunun çalışmaları, nesli tehlikede olan türlerin envanterinin yapılması, tarife dışı engellerin aşılması için Türk Standartları Enstitüsü ile işbirliği yapılması, çevre istatistiklerinin derlenmesi, veri tabanlarının oluşturulması için kurumsal yapılanmaya gidilmesi ve ilgili mevzuatta düzeltmeler yapılması 1997'deki Yüksek Çevre Kurulu'nda alınması öngörülen tedbirlerdir³⁸. 2001-2005 dönemi 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında, eylemde gerçekleştirme ve çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ile stratejilerin ülke gerçekleri de dikkate alınarak AB normlarına, uluslararası standartlara paralel olmasının sağlanması ilkeleri bulunmaktadır. Bunun dışında, hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılarak Biyogüvenlik Yasası çıkarılması, Ulusal Biyogüvenlik Kurulu'nun oluşturulması hedeflenmektedir. Çevre Kanunu'nda ve Çevre Bakanlığının kuruluşu ve görevleri hakkında da düzenlemeler yapılarak Çevre ve kalkınma ile ilgili veri ve bilgi erişim sistemleri oluşturulması, çevre izleme ve ölçüm altyapısının geliştirilmesi, çevre envanterleri ve istatistiklerle standartlara yönelik düzenlemelerin yapılması amaçlanmaktadır. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı teşvik edilerek, çevresel riskler en aza indirilecektir³⁹.

Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı amacıyla hazırlıkları tamamlanan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı yürürlüğe konulacak ve korunan alanlar için yönetim planları ve uygulanmasına yönelik eylem planlarını hazırlanması ilkelerini, ayrıca çölleşme ve erozyonla mücadele amacıyla ormancılığı, tarımı, hayvancılığı, yerleşmeyi, sanayii, su kaynakları ile ilgili faaliyetleri, alternatif geçim kaynaklarını ve kırsal altyapının geliştirilmesini bütünlüştürmüştür.

³⁶ Erim, *Çevre ile.....*, ss.179-180

³⁷ DPT, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, (Ankara: DPT, 1995), ss.189-195

³⁸ Arat, *Çevre Koruma...*, ss.171

³⁹ DPT, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, (Ankara: DPT, 2000), ss.233-235

biçimde ele alan Ulusal Çölleşme Eylem Planı'nın hazırlanması amacını belirtmektedir. Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) hazırlanmıştır. Ancak bu dönemde çevre yönetim sistemleri istenilen etkinlik düzeyinde olmayıp; eğitim, kararlara katılım süreçleri ve yerleşme konusundaki eksiklikler, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve çevre sorunlarının çözümünde önemli engeller oluşturmaktadır⁴⁰. Ulusal Çevre Eylem Planı 1998'de yayınlanmıştır. Çevre Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı arasında imzalanan protokolle, UÇEP' in uygulanması ve izlenmesinde iki kuruluş arasında işbirliği esasları 7. Beş Yıllık Kalkınma Planında benimsenmiştir. Ulusal Gündem21 için hazırlık çalışmaları sürdürülürken Yerel Gündem21 projesinin kapsamı genişletilerek belediye sayısı 9'dan 22'ye çıkarılmıştır⁴¹. Bu dönemde, Uluslararası taahhütlere uyulmasını sağlayacak huku-ki, teknik, kurumsal düzenlemelerin yapılmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Bu dönemde Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu oluşturma çalışmalarının devamı istenmektedir.

3.b. Ulusal Çevre Eylem Planı

1992 yılında gerçekleştirilen Rio Zirvesi'de kabul edilen 'Gündem21' uyarınca katılımcı ülkeler, sürdürülebilir kalkınmada dahil olmak üzere belirlenen hedeflere uyum sağlamak amacıyla bir ulusal çevre programı geliştirmeyi kabul etmişlerdir. Avrupa Birliği'nin 5.Çevre Eylem Programı da bu dönemde Gündem21'de belirlenen öncelikler göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Türkiye ise kendi ulusal çevre eylem planını hazırlama çalışmalarına 1995 yılında başlamış ve bu çalışmalar 1998 yılında tamamlanarak Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı ortaya konmuştur. Hazırlanma sürecinin çok katımlı olması sağlanarak farklı meslek grupları, üniversitelerden gelen çalışma grupları Devlet Planlama Teşkilatının koordinatörlüğü, Çevre Bakanlığı'nın teknik, Dünya Bankasının mali desteği ile gerçekleşmiştir⁴². Çevre açısından öncelikli faaliyet alanlarını belirlemekte olan UÇEP insan ve çevre sağlığı açısından tehdit oluşturan kirlilik kaynaklarını tanımlamaktadır. Türkiye'nin uzun dönemli çevresel hedeflere ulaşması için etkili bir çevre yönetimi sisteminin geliştirilmesi için bir dizi girişim önermekte; çevreyle ilgili enformasyonun ve duyarlılığın güçlendirilmesi gereği vurgulanmakta ve Avrupa Birliğinin çevre standartlarının ve düzenlemelerinin benimsenmesine yönelik adımlar atılmasını öngörmektedir. UÇEP' in 5 ana hedefi vardır⁴³.

⁴⁰ DPT, *Sekizinci Beş...*, ss. 233

⁴¹ Arat, *Çevre Konusu...*, ss.172

⁴² İKV, *Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Çevre Politikalarının Karşılaştırmalı İncelemesi*, (İstanbul: İKV, 1998), ss.74

⁴³ TÇV, *Avrupa Birliği...*, ss.106-108

1. Kirliliğin önlenmesi ve azaltılması
2. Bütün yurttaşların çevre altyapı ve hizmetlerine erişiminin kolaylaştırılması,
3. Yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesi,
4. Çevre ile ekonominin birlikte sürdürülebilir kılacak politika, proje ve program önerilerinin geliştirilmesi,
5. Gerek insanların gerek çevrenin doğal ve insanların sebep olduğu risklere maruz kalma oranının mümkün olduğu ölçüde azaltılması

Enformasyon ve duyarlılık düzeyinin yükseltilmesi için öncelikli eylem grupları şöyledir:

- Çevre ile ilgili enformasyon üretiminde güvenilir ve güncelleştirilebilir bir sistemin geliştirilmesi ve etkin biçimde kullanılması,
- Konuyla ilgili bölümler arasında bilinç ve duyarlılık düzeyini yükseltecek eğitim programlarının uygulanması

Ayrıca, çevre yönetiminin iyileştirilmesine yönelik yeni yatırımlara gerek bulunmaktadır. UÇEP' in finansman stratejisinde aşağıdaki kaynaklardan yararlanılır:

- *Yönetmelik Kaynaklar:* Bütçe kaynakları, yerel yönetim kaynakları, bazı kamu hizmetlerinden alınan ücretler, çevre ödentileri ve vergilerdir.
- *Özel Sektör Desteği:* Endüstri kuruluşlarının kendi kirlilik harcamalarını kendilerinin karşılaması, çevre altyapısı ve hizmetlerinde kamu-özel sektör ortaklığı bu grupta yer alır.
- *Uluslararası Finansman:* Dış bankalardan döviz borçlanma, uluslararası sivil toplum kuruluşlarından kredi ve hibelerdir.

3.c. Uygulama Sorunları

Ulusal politika için oluşturulan raporlar, planlar ve programlarda sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı öngörülse de ulusal çıkar ve toplumsal ihtiyaçlar ön plana çıkarılarak sürdürülebilirlikle çelişen Bergama Altın Madeni, Fırtına Deresi gibi bir dizi büyük ölçekli projenin uygulanmasına devam edilmektedir. Bunun dışında sürdürülebilirlik anlamında sektörler arasında sorunlar bulunmaktadır. Sorun yaratan sektörler ve sorundan etkilenen sektörler ve olumsuz etkilenenin ise kaynaklar olduğu bilinmektedir. Yalnızca kendi gelişimine öncelik veren sanayi, ulaştırma, kentleşme gibi sektörler tarımsal topraklarının amaç dışı kullanımına, bozulması kirlenmesi ve yok olmasına su kaynaklarının kirlenmesine dolayısıyla da tarım sektörünün olumsuz etkilenmesine

sebeptir. Sürdürülebilir kalkınmanın anlaşılabilirliği için sektörel göstergelerin tanımlanması ve düzenli aralıklarla tekrar hazırlanması değişkenlerin düzenli olarak izlenmesinin sağlanması gerekmektedir. Böylelikle, sürdürülebilirliği temel alan, sektörlerin birlikte gelişmelerini öngören bütünlük içinde yaklaşımın benimsendiği ulusal stratejilere gereksinim bulunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma amacıyla farklı grupların çalışmaları bulunmakta ancak kurum ve kuruluşlar arasında iletişim kopukluğu, çok başlılığın olması ile çalışmalarda standardizasyonun sağlanamaması uygulamada çalışmaların sonuçsuz kalmasına sebep olmaktadır. Belki bir koordinasyon kuruluşu altında çalışmaların birleştirilmesi etkinlik sağlayabilecektir.

Türkiye'de bilgi üretimi ve bilgiye ulaşmada zorluklar olduğu bilinen bir gerçektir. Yerel düzeyde bilgi eksiklikleri bulunmakta ve merkezden bilgi akışı da kısıtlı olmaktadır. Toplumun bilgilendirilmesi, bilginin üretilmesi, durum analizinin yapılarak, sorunları tanımlayarak kurumsallaşmada düzenlemeler yapılmasını gerektirmektedir. Bu anlamda verilerin toplanmasında DİE'ye, devletin ve özel kuruluşların araştırma-geliştirme bölümlerine, sivil toplum kuruluşlarına görevler düşmektedir. Ulusal eylem planlarının her ne kadar hazırlansa da, geliştirilememiş olması ve önceliklerin tanımının da henüz yapılmamış olması sürdürülebilirlik yönünden eksiklik olarak görülmelidir.

Toplumun tüm kesimleri adına kamu kurumlarında elde edilen bilgilerin ücretlendirilmesi, uydu ve hava fotoğrafları türünden kaynakların kullanılmaması, özellikle araştırmalar ve bilimsel çalışmalara bilginin bedelsiz verilmemesi katılım ve sürdürülebilirlik adına sorun olarak görülmektedir. Bu noktada, ülke genelinde tüm çalışma gruplarının ve kurumların dahil edilebileceği ortak bir ulusal stratejinin, yaklaşımın belirlenmesi açıklık ilkesine uygunluk bakımından çözümlenmesi gerekli en önemli sorun olarak görülmektedir.

SONUÇ

2000'li yılların başına kadar Türkiye'de çevre uygulamalarında kurumsal yaklaşım içinde yeterli bir uygulama olmadığı görülmektedir. Çevre önlemlerinin kalkınmaya engel olabilir kaygısı, çevre ile ilgili uygulamalarda erteleme yaklaşımını da beraberinde getirmiştir. Örgütlenmeler çerçevesinde ve karar mekanizmalarının oluşturularak eyleme dönüştürülmesi sürecinde, çevre faktörlerinin diğer sosyal ve ekonomik kararların alındığı sürece ancak uluslararası zorunluluklar sebebiyle dahil edilmiş olduğu izlenmektedir. Son dönemlerde, politika üretimi ve yerleştirme süreçleri için geçici politikalar geliştirmek yerine uzun dönemli sürdürülebilir bir yaklaşımla çevre politikaları geliştirmenin Türkiye'nin dış politikasının da bir gereği haline gelmiş olduğu görülmektedir. Uluslararası pazarda üretimin her aşaması için

ve tüketim sonrası için geliştirilen çevresel ölçütler Türkiye'nin de çevre politikalarını yenilemesini zorunlu hale getirmiştir. Özellikle, küresel çıkarların doğal kaynakları daha verimli kullanarak korunabileceğinin bilincinde 1992 Rio Konferansı sonrası yaşam kalitesinin artırılmasını hedefleyen eylem planları, Gündem21 örgütlenmesi, Türkiye'nin de Ulusal Kalkınma Planları'nda yer almıştır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde başlayan 'kalkınma ve çevre' kapsamlı gelişmeler günümüzde de eylemsel boyutta etkinleştirilme çabalarında kurumsal tedbirlerle desteklenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı örgütlenme aşamasından uygulama aşamasına kadar disiplinler arası bir yaklaşımı gerektirmektedir. Sistemli ve katılımcı yaklaşımın benimsenmesi kurumsal açıdan kararların eyleme dönüştürülmesi açısından önemli olmaktadır. En önemli konu ise bilgiye ulaşmada gerekli altyapının oluşturulması ve bu konuda eğitime değer verilmesidir. Ulusal boyutta sürdürülebilir bir kalkınma eğer gerçekten hedefleniyor ise, bilgilerin tespiti kadar kullanımı ve dağıtımına da önem verilmelidir. Ayrıca, çevre sorunları sürekli kendini yenileyen bir yapıya sahip olduğu için belli aralıklarla çevre kirliliği ve değişiminin takiplerinin yapılabileceği altyapı ve kullanım imkanlarının da kurumlar aracılığı ile özellikle yerel ölçeklerde sunulmasında fayda bulunmaktadır. Aksi durumda yapılan eylemin durum tespitinden başka bir içeriği olmayacağı gibi sürdürülebilirlik açısından da hiçbir katkısı bulunmayacağı açıktır. Sürdürülebilir kalkınma ve çevre bilincinin geliştirilebilmesi için, topluma yönelik radyo, televizyon ve de gazetelerdeki yayınlar – programlar da ulusal bilgilenme yönünden, iletişimin çeşitli platformlarda oluşturabilmesi yönünden desteklenmelidir. 'Sürdürülebilir Kalkınma' hedefinden sonuç alabilmek, kararların ulusal ve uluslararası uygulanabilirliği ile yakından ilişkilidir. Türkiye'nin toplumsal çıkarları ve öncelikleri doğrultusunda kalkınma hedefleri belirlenirken aynı zamanda küresel kimliği olması sebebiyle çevre sorunları uluslararası kararlarla da bağlantılı bir çerçevede bulunmasını gerektirmektedir. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedefleri ile çevre korunması amacıyla oluşturdukları çevre politikaları ve kurumsal düzenlemeleri küresel ölçekte bütünleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla geliştirilen yerel kalkınma çabalarına uluslararası destek politikaları kapsamındaki yardımların, Türkiye açısından uygulamaya konulan ve konulması gerekenler çerçevesinde değerlendirildiğinde yeterli olmadığı görülmektedir. Uluslararası kuruluşlar, kalkınma boyutunda öncelikle ülkelerin hükümetlerine ait kendi iç kurumsal dinamiklerinin düzenlenmesi sonucunda sürdürülebilirlik çizgisine ulaşabilecekleri yönünde bir yaklaşımı benimsemiş görünmektedirler. Bununla birlikte; kalkınmada çaba gösteren ülkeler için çevre sorunlarının çözümlenmesi ve küresel konuları gereği sürdürülebilir kalkınma hedefinin gerçekleştirilebilmesi ancak uluslararası desteklerin artırılması ile mümkün görülmektedir. Bu anlamda, Türkiye'nin de sürdürülebilir kalkınma çabasında uluslararası çevre ve kalkınma örgütleri tarafından desteklenmesi gereği ortaya çıkmaktadır.